

УДК 349.2

ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ ЯК ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ, ЩО ВИТІКАЄ ІЗ ЗАСАД ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вавженчук С. Я.

Київський національний університет ім. В. Гетьмана, Київ, Україна

Статтю присвячено аналізу проблеми державного захисту конституційних трудових прав. На підставі проведеного аналізу законодавчих актів та наукових розвідок висувуються і обґрунтовуються пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання.

Ключеві слова: трудові права, захист права, обов'язок держави.

Актуальність обраної теми підтверджується наявністю сьогодні багатьох спірних питань у сфері захисту та охорони трудових прав працівників в частині співвідношення різних видів такого захисту: державного, колективного, індивідуального, а також визначення меж співмірності кожного з цих видів захисту та охорони трудових прав. Новизна напрямку дослідження зумовлюється новим підходом до піднятої проблеми, що проявляється в утвердженні необхідності залишення за державою, навіть при переході до ринкових засад та колективно-договірного врегулювання праці, ключової ролі в захисті та охороні трудових прав, зважаючи на особливості трудових відносин, де використовується наймана залежна праця. Під час наукового дослідження передбачається: визначити функції, мету призначення, ознаки та завдання соціальної держави, надати характеристику державного захисту та охорони через класифікацію їх повноважень в сфері захисту та охорони конституційних трудових прав, а також зробити відповідні висновки. В роботі використано наукові дослідження таких дослідників як: Головащенко О. С., Ермоленко Д. О., Жмир В., Могил С. К., Панкевич О. З., Скрипнюк О. В., Скакун О. Ф., Цимбаренко І. Б., Шульга А. М. Метою проведення даного дослідження є визначення правової природи державного захисту та охорони конституційних трудових прав з точки зору його як обов'язку, який витікає із основних засад діяльності держави.

Україна зі здобуттям незалежності обрала своїм подальшим напрямком розвитку утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що виявилось у проголошенні її як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави у ст. 1 Конституції України [1]. Соціологи вважають, що «соціальна держава – це держава, що послідовно проводить політику, спрямовану на захист прав людини» [2, с. 8]. Ермоленко Д. О. розкриває поняття соціальної держави наступним чином: «заснована на принципах соціальної справедливості, рівності і свободи надкласова, правова держава з розвиненим громадянським суспільством, в якому всебічно гарантовані гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальний підйом добробуту та інші соціально-економічні права громадян, існує налагоджений, нескладний і досяжний механізм їх практичної реалізації і захисту» [3, с.82]. Головащенко О. С. вказує на такі ознаки соціальної держави: забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина; взаємна відповідальність держави та

людини; забезпечення соціальної злагоди і стабільності у суспільстві; проведення соціально спрямованої політики тощо [4, с.12], стверджує, що «однією з найважливіших ознак соціальної держави прийнято вважати закріплення, передусім на конституційному рівні, забезпечення та захист комплексу соціально-економічних, культурних та екологічних прав і свобод людини і громадянина. Конституційне закріплення принципу «людина є найвищою соціальною цінністю» потребує реалізації державою своїх функцій таким чином, щоб не було допущено обмеження однієї категорії прав людини за рахунок іншої» [4, с. 12].

Завданнями соціальної держави Панкевич О. З. називає три основні, системно взаємопов'язані між собою «блоки» завдань. Перший «блок» завдань, з точки зору дослідника, – «це створення юридичних та фактичних умов для самостійного забезпечення працездатною людиною для себе та для своїх близьких гідного життя, а також здійснення державою заходів щодо підтримки непрацездатних груп населення, «соціальних аутсайдерів», хоча б на рівні прожиткового мінімуму». До другого блоку належать забезпечення реальних гарантій реалізації економічних, соціальних і культурних прав усіх громадян. І, нарешті, до третього блоку входять заходи, спрямовані на мінімізацію невинуватих соціально-економічних відмінностей між членами суспільства, на стримування надмірного майнового розшарування населення, зміцнення соціальної злагоди і єдності народу [5, с. 32-33]. Такі завдання держави, на думку Хессе К., визначають та обумовлюють «обов'язок захисту, сприяння соціальному забезпеченню, відповідальність за колективну взаємодопомогу, виконання зобов'язань, що впливають із права власності, а також із завдань та діяльності держави, які роблять її здатною виконувати такі соціальні завдання» [6, с.111].

Історично склалися такі обставини, за яких в Україні відбувається одночасне становлення як соціальної, так і правової держави. Особливістю такого становлення є те, що воно відбувається на фоні поступового переходу до ринкових засад економіки, який спричинив чимало труднощів в правовій, управлінській, економічній, культурній та інших сферах життя, що в цілому відобразилося на добробуті людей та їх відношенні до держави. Ринкові механізми на даному етапі призводять до поширення кількості незахищених верств населення, загального зменшення прибутку у відношенні до можливості забезпечити мінімальні потреби людини, зростання кількості безробітних, правової незахищеності людини. Однією з причин такої ситуації виступає певне відсторонення держави від своїх прямих визначальних завдань внаслідок вказаного економічного переходу. Панкевич О. З. відзначає, що «у діяльності соціальної держави в гуманітарній сфері дедалі виразнішою стає тенденція до зміщення «центра ваги» при виконанні соціальних функцій від власне державних установ до інституцій приватного бізнесу та недержавних неприбуткових організацій. Попри це держава й надалі має залишатися головним суб'єктом соціальної політики, відіграючи чільну роль у забезпеченні гарантій здійсненості економічних, соціальних і культурних прав своїх громадян» [7, с.15]. При цьому автор наголошує на тому, що найважливішим серед завдань держави «є забезпечення реальних гарантій для використання людиною її економічних, соціальних і культурних прав. Без виконання цього завдання неможливі ані зміцнення соціального миру в суспільстві, ані сприяння особі у самостійному досягненні нею власного матеріального добро-

буту. Тому здійсненість таких прав можна вважати визначальною рисою соціальної держави – тим «лакмусовим папірцем», за допомогою котрого чітко виявляються усі успіхи та прорахунки її розбудови» [7, с. 14]. Забезпеченість прав включає в себе їхнє гарантування, захист, охорону. В цьому контексті слід відмітити, що «мета правової держави передбачає втілення найвищої соціальної цінності – захисту людини, її прав, свобод, честі та гідності» [8, с. 74]. Таким чином, соціальна та правова держава – це взаємно обумовлені та взаємно доповнючі ознаки розвиненої держави. Скрипнюк О. В., розглядаючи проблеми взаємодії та співвідношення соціальної та правової держави відзначає, що «історична логіка розвитку моделей соціальної держави виглядає таким чином: від найменш досконалої моделі позитивної держави – через державу соціальної безпеки – до соціальної держави загального благоденства (добробуту) як найбільш ефективної форми гарантування соціальних та економічних прав людини. А логіка юридичного розвитку характеризується переходом від права на допомогу до права на захист, і врешті-решт, до права на гарантований гідний рівень життя» [9, с. 6]. На продовження цього ланцюжка розвитку соціальної держави Панкевич О. З. прогнозує майбутню модель соціальної держави, яку він називає «державою соціальної демократії» та сутність якої в тому, що вона має стати організацією політичної влади працівників-власників, за якої реально забезпечуватиметься максимальне здійснення та захист прав і основних свобод людини, прав нації і народу, здійснення влади на загальнолюдських засадах свободи, справедливості і солідарності [10, с. 26]. З викладеного зрозуміло, що одне з головних завдань держави як суспільного утворення, в якому вбачають сучасні дослідники пріоритетний напрямок розвитку держави, є захист прав та основних свобод людини, оскільки, як вказує Головащенко О. С., «держава має нести відповідальність перед людиною і суспільством у цілому за свою діяльність, яка у своїй основі зумовлена правами і свободами людини, а отже, держава покликана сприяти їх реалізації» [4, с.13].

Завдання держави захищати і охороняти права і свободи людини і громадянина спрямоване на реалізацію її державних функцій. Взагалі, функції держави – це «основні напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, в яких виражаються і конкретизуються її класова і загальнолюдська сутність і спеціальне призначення» [11, с. 336]. При цьому не слід ототожнювати функції держави та державного органу, оскільки останні утворені для реалізації конкретних функцій держави, що обумовлює їхню компетенцію. Так, функції окремого державного органу – «це соціальне призначення кожного конкретного органу як особливої частини механізму держави. Вони знаходять своє вираження і конкретизацію в компетенції державних органів, закріпленої за кожним органом у правах і обов'язках» [12, с. 135]. Відмітимо, що серед вчених немає єдності у визначенні класифікації функцій держави, що впливає і на визначеність місця захисту прав і свобод серед функціональних завдань держави. Зокрема, одні вчені зазначають, що «серед функцій держави особливу групу складають загальносоціальні функції, серед яких забезпечення національної безпеки, ліквідації наслідків стихійних лих і екологічних катастроф; реалізація соціальних програм підтримки охорони здоров'я, соціального забезпечення непрацездатних, захист прав і свобод громадян і багато іншого» [13, с. 148]. Інші забезпечення охорони конституційного устрою, прав та свобод громадян, законності та правопо-

рядку, оточуючого середовища, встановлених та регульованих правом всіх суспільних відносин включають до правоохоронної функції держави [14, с. 52]. Шульга А. М. відзначає, що соціальна функція – це коли держава забезпечує соціальну захищеність особистості, її діяльність спрямована на зняття та пом'якшення соціальних протиріч шляхом фінансової, матеріальної, програмної та іншої підтримки осіб, що потребують такої підтримки (інваліди, безробітні, біженці, багатодітні сім'ї і т.п.), а функція охорони правопорядку, на думку вченого, включає в себе забезпечення державою охорони та відновлення правопорядку як результату державно-правового регулювання суспільних відносин (діяльність органів внутрішніх справ, прокуратури, правосуддя тощо) [15, с. 27-28]. В контексті існуючих розбіжностей слід зупинитися на думці Могила С. К., який відзначає наступне: «У зв'язку з невідзначеністю соціальних ситуацій, з якими стикається сучасна держава, її функції значною мірою починають набувати пошуково-експериментального характеру. Отже, функції держави набувають дедалі більш координаційного, рекомендаційного характеру», в результаті чого «різноманіття й особливості суспільних відносин обумовлюють існування досить широкого кола відповідних функцій сучасної держави, а саме тому коректно використовувати пропозиції про виділення поняття «генеральна функція держави» як пояснююче призначення держави стосовно громадянського суспільства. По суті, це поняття охоплює вирішення всіх можливих завдань, які належать до мінімальної функції держави (забезпечення свободи, безпеки і власності, створення систем комунікації), а також особливих завдань сучасної держави (правової та соціальної)» [16, с. 4-5]. Підтримуючи зазначену позицію, віднесемо захист і охорону прав та свобод до завдань в межах реалізації такої генеральної функції держави, яка включає в себе досягнення проголошених в Конституції завдань щодо утвердження України як соціальної, правової та демократичної держави.

Внаслідок того, що захист і охорона прав і свобод людини і громадянина є одним із головних завдань держави, держава в особі своїх органів призвана здійснювати такий захист і охорону. В системі захисту і охорони прав і свобод людини і громадянина слід розрізняти державні органи, які призвані в порядку загального виконання покладених на них завдань здійснювати захист і охорону прав і свобод людини і громадянина, та спеціалізовані державні органи, які створені спеціально для виконання функції захисту і охорони прав і свобод. Для перших завдання захисту і охорони прав і свобод людини і громадянина не є визначальним та основним, але воно є одним із завдань державного органу. Слід вказати, що будь-який державний орган своїм завданням має дотримання і забезпечення прав і свобод людини і громадянина і навіть, якщо захист прав і свобод людини не зазначено в переліку основних завдань державного органу, то він як утворення, що впроваджує та реалізує державну політику, її функції і завдання, обов'язково в своїй поточній діяльності має керуватися вимогою недопущення порушення правопорядку, що включає в себе і недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина. Водночас, існують державні органи, на які законом покладено функцію захисту прав і свобод людини і громадянина. Серед таких органів слід також розрізняти ті, що здійснюють захист і охорону прав та свобод всіх без виключення прав та свобод, та ті, які здійснюють захист і охорону лише трудових прав працівників.

Загалом слід відмітити, що захист та охорона конституційних трудових прав працівників державними органами здійснюється в порядку нагляду та контролю. Повноваження державних органів в сфері нагляду та контролю за дотриманням саме конституційних трудових прав працівників можна розділити на три групи: 1) нагляд і контроль щодо дотримання конституційних трудових прав, здійснюваний в межах загальних повноважень (Кабмін, ВР, Президент); 2) нагляд і контроль щодо дотримання конституційних трудових прав в межах загальних повноважень, але із віднесенням до повноважень цих органів спеціальних повноважень щодо контролю за дотриманням саме трудових прав (місцеві державні адміністрації, прокуратура); 3) нагляд і контроль щодо дотримання конституційних трудових прав, здійснюваний в межах спеціальних повноважень в сфері захисту та охорони трудових прав спеціально для цього створеними органами (Держгірпромнагляд, тощо).

Державний захист та охорона можуть бути прямі та опосередковані. Прямий державний захист та охорона здійснюється органами, серед повноважень яких є прямо закріплені повноваження щодо можливості видавати приписи про усунення порушень, здійснювати перевірки, відновлювати права (прокуратура, суд, місцеві державні адміністрації, Держнаглядохоронпраці та інші). Опосередкований державний захист та охорона відбувається в межах загальної діяльності інститутів державної влади, покликаних своєю діяльністю забезпечувати дотримання прав і свобод людини і громадянина (Кабмін, ВР, Президент).

Нагляд і контроль за дотриманням вимог трудового законодавства здійснюється державними органами, які наділені відповідними спеціальними повноваженнями щодо здійснення відповідної діяльності. Нагляд за дотриманням трудового законодавства сьогодні здійснюється тільки прокуратурою, всі інші органи, які мають відповідні спеціальні повноваження, здійснюють тільки контроль. Зазначення в назві багатьох спеціалізованих органів терміну «нагляд» є безпідставним, а тому потребує усунення з тим, щоб назва контролюючих органів відповідала їхньому призначенню та змісту діяльності.

Підводячи підсумок викладеному вище, слід відмітити, що державний захист та охорона конституційних трудових прав є обов'язком держави, що впливає з її першочергового призначення та цілей існування як соціальної, демократичної та правової держави. При цьому державний захист та охорона є складовим елементом цілісної системи механізму захисту та охорони конституційних трудових прав, від якісної роботи якого залежить ефективність як всієї системи, так і інших елементів.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – N 30. – Ст. 141.
2. Жмир В. Соціальна держава, соціальна політика, соціальна робота (спроба концептуального аналізу) / В. Жмир // Соціальна політика і соціальна робота. – 1997. – № 1(2). – С. 7-11.
3. Єрмоленко Д. О. Поняття та ознаки соціальної держави / Д. О. Єрмоленко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2001. – № 2. – С. 76-82.
4. О.С.Головащенко. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: автореф. дис. а здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія і історія держави і права» / О.С. Головащенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.

5. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: Дис... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / О. З. Панкевич. – Л., 2003. – 182 с.
6. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ: [пер. с нем] / К. Хессе. – М. : Юридическая литература, 1981. – 368 с.
7. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія і історія держави і права» / О. З. Панкевич. – Л., 2003. – 19с.
8. Цымбаренко И. Б. Права человека в правовом государстве / И. Б. Цымбаренко // Основы государства и права. – 2000. – № 6. – С. 73–74.
9. Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії соціальної та правової держави / О. В. Скрипнюк // Адвокат. – 2000. – № 3. – С. 5-8.
10. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження) / О. З. Панкевич / [редкол. : П. М. Рабінович та ін.]. – Львів : Астрон, 2006. – Вип. 11. – С. 44-50.
11. Общая теория государства и права: Академический курс в 3-х томах. / {отв. ред. М. Н. Марченко}. – М. : Зеркало. – . – Том 1., 2001. – 528с.
12. Могил С. К. Функции современного государства // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Одеса: Астропринт, 1998. – С. 134-138.
13. Теория государства и права. Часть 1. Теория государства / [под общ. ред. А. Б. Венгерова]. – М. : Юристь, 1995. – 256 с.
14. Скаун О. Ф. Теория государства и права : [учебник]. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
15. Шульга А. М. Теория государства и права : [пособие для подготовки к государственному (выпускному) экзамену]. – Х. : Консум, 2006. – 196 с.
16. Могил С. К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія і історія держави і права» / С. К. Могил. – Одеса., 2003. – 19с.

Вавженчук С. Я. Государственная защита конституционных трудовых прав як обязанность государства, вытекающая из начал его деятельности/ С. Я. Вавженчук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 138-143.

Статья посвящена анализу проблемы государственной защиты конституционных трудовых прав. На основе проведенного анализа законодательных актов и научных исследований выдвигаются и обосновываются предложения по совершенствованию правового регулирования.

Ключевые слова: трудовые права, защита права, обязанность государства.

Vavzhenchuk S. State protection of the constitutional labour rights as an obligation of the state that arises from the beginning of its activity / S. Vavzhenchuk// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 1. 2010. – P. 138-143.

The article is dedicated to the analysis of the problem of governmental protection of the constitutional labour rights. Proposals for the perfection of legal settlement are made and grounded on the basis of analysis of legislative acts and scientific researches.

Key words: labour rights, remedy (protection of rights), state obligation.

Надійшла до редакції 21.04.2010 р.